

DESPRE EDUCAȚIE

Figură de prim ordin a logicii și filozofiei secolului XX, lordul Bertrand Russell (1872–1970) a fost totodată un autor prolific și în probleme de interes pentru publicul larg: religia, organizarea socială, relațiile internaționale, războiul și pacea, educația, etica, influența științei asupra vieții sociale etc. În toate aceste chestiuni a exprimat o gândire originală și viguroasă, adesea în răspăr cu mentalitățile dominante și stârnind nu o dată nemulțumiri și reacții adverse din partea autorităților. Izbucnirea Primului Război Mondial i-a dat ocazia să-și manifeste antimilitarismul și pacifismul; drept consecință, și-a pierdut în 1916 postul de la Cambridge și a fost condamnat în 1918 la șase luni de închisoare. Democrat, individualist și liberal, Russell a împărtășit vederile socialiștilor englezi, dar a criticat bolșevismul după o călătorie în Rusia, întreprinsă în 1920. Până la sfârșitul vieții n-a încetat să fie un adversar al oricărei forme de dictatură și un luptător pentru cauza păcii, opunându-se utilizării militare a energiei nucleare sau denunțând pericolele naționalismului. În 1950 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură, „drept recunoaștere a activității sale scriitoricești variate și de mare importanță, prin care apară idealurile umaniste și libertatea de gândire“. Lucrări ale lui Bertrand Russell apărute la Humanitas: *Istoria filozofiei occidentale* (2005), *În căutarea fericirii* (2011), *Cunoașterea lumii exterioare* (2013), *Credințele mele* (2014), *Eseuri sceptice* (2015), *Autobiografia lui Bertrand Russell* (2018).

BERTRAND RUSSELL

DESPRE EDUCAȚIE

Traducere din engleză și note de
S.G. Drăgan

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

<i>Introducere</i>	7
------------------------------	---

PARTEA I

IDEALURI EDUCAȚIONALE

1. Postulatele teoriei educaționale moderne	13
2. Obiectivele educației	37

PARTEA A II-A

EDUCAREA CARACTERULUI

3. Primul an	71
4. Frica	83
5. Jocul și fantezia	101
6. Mentalitatea constructivă	113
7. Egoismul și proprietatea	122
8. Sinceritatea	131
9. Pedeapsa	139
10. Importanța altor copii	149
11. Afecțiunea și empatia	156
12. Educația sexuală	174
13. Grădinița de copii	184

PARTEA A III-A

EDUCAȚIA INTELLECTUALĂ

14. Principii generale	197
15. Programă școlară înainte de paisprezece ani	213
16. Ultimii ani de școală	227

17. Școli de zi și școli cu internat	238
18. Universitatea	246
19. Încheiere.	257

INTRODUCERE

În lume există cu siguranță mulți părinți care, asemenea autorului cărții de față, au copii mici pe care țin să-i educe cât mai bine cu putință, însă ezită să-i expună la racilele de care suferă majoritatea instituțiilor de învățământ existente. Dificultățile pe care le întâmpină astfel de părinți nu pot fi înlăturate prin efortul, oricât de mare, al unor indivizi izolați. Este posibilă, firește, creșterea copiilor acasă folosind guvernante și profesori particulari, dar acest mod de a-i crește îi privează de societatea celor de aceeași vârstă, după care tânjesc prin natura lor și fără de care le vor lipsi, inevitabil, anumite ingrediente esențiale ale educației. În plus, este extrem de rău ca un băiat sau o fată să ajungă să se simtă „ciudați“ și diferiți de alți băieți și fete; când părinții sunt cauza acestui simțământ, aproape sigur îi vor stârni copilului resentimente față de ei și-l vor face să-i placă tot ceea ce lor le displace mai mult. Asemenea considerente îl pot împinge pe un părinte scrupulos să-și trimită copiii la școli cu grave neajunsuri în opinia lui doar pentru că nici una dintre școlile existente nu i se pare satisfăcătoare – sau, în caz că unele sunt satisfăcătoare, nu se află în apropiere. Cauza reformei educaționale se impune astfel atenției părinților scrupuloși nu doar pentru binele comunității, ci și pentru binele

propriilor copii. Dacă părinții sunt oameni cu stare, pentru rezolvarea problemei lor personale nu este nevoie ca *toate* școlile să fie bune, fiind suficient să existe una sau mai multe școli bune aflate la o distanță convenabilă de casă. În schimb, pentru părinții care sunt salariați, este nevoie de o reformă a învățământului elementar. Și, cum reformele dorite de un părinte nu se potrivesc cu deziideratele altor părinți, e neapărat necesară o energie propagandă educațională, care probabil nu va da roade decât mult după ce copiii reformatorului vor fi atins vârsta maturității. Iată cum, pornind de la dragostea pe care o nutrim față de propriii copii, ajungem, pas cu pas, în sfera mai largă a politicii și a filozofiei.

În paginile care urmează aș vrea să intru cât mai puțin cu puțință în această sferă mai largă. Cea mai mare parte din ceea ce voi avea de spus nu va depinde de vederile pe care se întâmplă să le împărtășesc în controversele majore ale epocii noastre. O independență *totală* în această privință e însă imposibilă. Educația pe care o dorim pentru copiii noștri depinde în mod inevitabil de idealurile noastre privitoare la caracterul uman și de speranțele noastre privitoare la rolul pe care ei urmează să-l joace în comunitate. Un pacifist nu-și va dori pentru copiii săi educația pe care o consideră bună un militarist; idealul educațional al unui comunist nu va fi același cu al unui individualist. Și, ajungând la un clivaj mai profund: nu poate exista acord între cei ce văd în educație un mijloc de inculcare a unor crezuri determinate și cei ce sunt de părere că educația trebuie să cultive puterea de judecată independentă. Acolo unde sunt relevante astfel de chestiuni litigioase, ar fi zadarnic să le evităm. În același timp, în psihologie și

pedagogie s-a acumulat o masă de noi cunoștințe independente de aceste chestiuni ultime, dar care sunt într-o relație intimă cu educația. Ele au produs deja rezultate foarte importante, însă rămân încă multe de făcut înainte ca aceste cunoștințe să fie asimilate integral. Lucrul acesta e valabil îndeosebi pentru primii cinci ani de viață ai copilului; s-a ajuns la concluzia că primii cinci ani au o importanță cu mult mai mare decât li se atribuia odinioară, ceea ce înseamnă și o creștere corespunzătoare a importanței părinților în educație. Îmi propun ca, oriunde este posibil, să evit chestiunile controversate. În anumite sfere scrisul polemic este necesar, dar, când ne adresăm părinților, putem presupune că ei își doresc sincer bunăstarea copiilor lor, lucru care, în conjuncție cu bagajul nou dobândit de cunoștințe, e suficient pentru a decide într-un număr foarte mare de probleme educaționale. Ceea ce am de spus este rezultatul unor perplexități în privința propriilor mei copii; nu e, așadar, ceva îndepărtat și teoretic, ci, sper eu, ceva ce poate să ajute la clarificarea gândurilor altor părinți confrunțați cu o perplexitate asemănătoare prin constatarea fie a unui acord, fie a unui dezacord cu concluziile mele. Opiniile părinților sunt de o imensă importanță, pentru că, foarte adesea, lipsindu-le cunoștințele de specialitate, părinții sunt o pacoste și pentru cei mai buni pedagogi. Dacă părinții își doresc o bună educație pentru copiii lor, sunt convinși că nu vor lipsi dascălii dispuși și capabili să o ofere.

Îmi propun în ceea ce urmează să vorbesc mai întâi despre obiectivele educației: genul de indivizi și genul de comunitate pe care putem spera în mod rezonabil să le producă educația aplicată la materia primă de calitate

celei actuale. Las deoparte chestiunea ameliorării biologice – prin eugenie sau prin orice alt proces, natural sau artificial –, aceasta situându-se în fond în afara problematicii educației. Acord însă o mare pondere descoperirilor psihologice de dată mai recentă, care tind să arate că educația timpurie determină caracterul într-o măsură mult mai mare decât credeau cei mai entuziaști specialiști în educație din generațiile precedente. Fac distincție între educarea caracterului și educarea cognitivă, care poate fi numită instrucție în sens strict. Această distincție este utilă, deși nu absolută: copilului ce urmează a fi instruit i se cer anumite virtuți, iar pentru practicarea cu succes a multe virtuți importante sunt necesare o seamă de cunoștințe. Pentru nevoile discuției de aici însă, instrucția poate fi separată de educarea caracterului. Mă voi ocupa mai întâi de educarea caracterului, deoarece ea este deosebit de importantă în primii ani ai copilăriei; dar o voi urmări până la adolescență și voi aborda, sub acest titlu, și importanta chestiune a educației sexuale. La urmă, voi discuta despre educația intelectuală, despre obiectivele, programa și posibilitățile ei, de la primele lecții de citit și scris până la terminarea anilor universitari. Voi considera că educația adițională pe care adulții o extrag din viață și lume nu ține de subiectul meu; dar a-i face capabili pe adulții de ambele sexe să învețe din experiență ar trebui să fie unul dintre obiectivele preponderente ale educației timpurii.

PARTEA I
Idealuri educaționale

POSTULATELE TEORIEI EDUCAȚIONALE MODERNE

Citind chiar și cele mai valoroase tratate despre educație scrise în epocile trecute, devii conștient că în teoria educațională au survenit anumite schimbări. Cei doi mari reformatori ai teoriei educaționale înainte de secolul al nouăsprezecelea au fost Locke și Rousseau. Amândoi și-au câștigat pe merit reputația, deoarece și unul, și celălalt au combătut o seamă de erori larg răspândite pe vremea lor. Nici unul din ei nu a mers însă în propria-i direcție atât de departe cum au făcut-o teoreticienii moderni ai educației în cvasitotalitatea lor. Amândoi, de pildă, aparțin tendinței ce a dus la liberalism și democrație; totuși, amândoi discută doar despre educația unui copil aristocrat, căruia un adult îi consacră tot timpul disponibil. Oricât de remarcabile ar fi rezultatele unui asemenea sistem, nici un om cu viziune modernă nu i-ar acorda prea mare atenție, pentru că este matematic imposibil ca fiecare copil să ocupe integral timpul câte unui educator adult. Sistemul poate fi folosit, așadar, doar de o castă privilegiată; într-o lume dreaptă, existența lui ar fi imposibilă. Omul modern, deși în practică poate urmări niște avantaje speciale pentru propriii copii, nu consideră că problema teoretică poate fi rezolvată altfel decât printr-o metodă de educație deschisă tuturor, sau cel puțin tuturor

celor ale căror aptitudini îi fac capabili să profite de ea. Nu vreau să spun că oamenii cu stare ar trebui să renunțe de îndată la acele oportunități educaționale care în lumea de azi nu sunt accesibile tuturor. A face acest lucru ar echivala cu sacrificarea civilizației de dragul dreptății. Vreau să spun doar că sistemul educațional la care trebuie să aspirăm în viitor este acela apt să ofere fiecărui băiat și fiecărei fete o șansă la tot ce există mai bun. Sistemul de educație ideal trebuie neapărat să fie democratic, deși acest ideal nu e realizabil în viitorul imediat. Consider că în prezent lucrul acesta a fost admis de aproape toată lumea. În acest sens, voi avea mereu în vedere democrația. Tot ceea ce voi susține va fi susceptibil de a deveni universal, deși individul nu ar trebui între timp să-și sacrifice copiii standardelor îndoielnice ale uzualului, în caz că posedă inteligența și posibilitățile de a le oferi ceva mai de soi. Până și această formă foarte atenuată a principiului democratic lipsește din tratatele lui Locke și Rousseau. Ultimul, deși repudia aristocrația, nu a sesizat niciodată implicațiile acestei repudieri când era vorba de educație.

În această chestiune a raportului dintre democrație și educație este importantă claritatea. Ar fi dezastruos să se insiste asupra unui nivel neutru de uniformitate. Unii copii sunt mai inteligenți decât alții și pot beneficia în mai mare măsură de o educație de calitate. Unii dascăli au avut parte de o formare mai bună sau au aptitudini native mai mari decât alții, dar este cu neputință ca toți copiii să fie educați de minoritatea dascălilor de cea mai bună calitate. Chiar dacă educația de cel mai înalt nivel ar fi dezirabilă pentru toți, lucru de care mă îndoiesc, este imposibil ca în prezent toți să aibă parte de ea, astfel că o aplicare

mecanică a principiilor democratice ar putea duce la concluzia că nimeni n-ar trebui să aibă parte de ea. O asemenea viziune, dacă ar fi adoptată, ar fi nefastă pentru progresul științific și ar face ca o sută de ani de-acum încolo nivelul de educație să fie incredibil de scăzut. Progresul nu trebuie sacrificat în numele unei egalități mecanice în momentul actual; chestiunea democrației educaționale trebuie abordată cu grijă, astfel ca prin promovarea ei să se distrugă cât mai puțin posibil din produsele valoroase care s-au asociat în mod accidental cu nedreptatea socială.

Dar nu putem considera satisfăcătoare o metodă de educație care nu poate deveni universală. Copiii de oameni înstăriți au adesea, pe lângă mamă, o doică, o bonă și beneficiază și de o parte din serviciile restului personalului casnic; asta presupune un quantum de atenție care nici odată, în nici un sistem social, nu ar putea fi acordat tuturor copiilor. E foarte puțin probabil ca niște copii cărora li se acordă o îngrijire atentă să aibă realmente de câștigat din faptul că duc o viață inutil de parazitară, dar în orice caz nici o persoană nepărtinitoare nu poate recomanda avantaje speciale pentru cei puțini decât din motive speciale, cum ar fi debilitatea mentală sau genialitatea. În prezent, un părinte chibzuit va alege pesemne pentru copiii săi, dacă poate, o metodă de educație care în fapt nu este universală, iar de dragul experimentului este de dorit ca părinții să aibă posibilitatea de a încerca noi metode. Acestea însă trebuie să fie susceptibile de a deveni universale în caz că dau rezultate bune, nu să fie, prin chiar natura lor, limitate la o minoritate privilegiată. Din fericire, unele dintre cele mai bune elemente din teoria și practica educaționale moderne au o origine extrem de democratică; de

exemplu, activitatea doamnei Montessori a debutat în grădinițe din suburbii. În educația de nivel mai înalt, este indispensabil să se acorde pentru aptitudini excepționale oportunități excepționale, dar altminteri nu sunt motive ca vreun copil să aibă de suferit de pe urma adoptării unor sisteme ce ar putea fi adoptate de toți.

În educația modernă mai există o tendință legată de democrație, fiind însă, pare-se, ceva mai problematică – aceea de a pune accentul pe util, și nu pe ornamental. Relația ornamentalului cu aristocrația a fost examinată în amănunt în cartea lui Thorstein Veblen *The Theory of the Leisure Class** (*Teoria clasei neproductive economic*), dar pe noi ne interesează doar aspectul educațional al acestei relații. În educația băieților, chestiunea e legată de controversa dintre educația clasică și cea „modernă”; în educația fetelor, ea face parte din conflictul dintre idealul de „doamnă distinsă” (*gentlewoman*) și dorința de a le forma pe fete astfel încât să fie independente economic. Dar întreaga problemă educațională, în cazul femeilor, a fost distorsionată de exigența egalității între sexe: s-a încercat să li se dea fetelor aceeași educație ca băieților, chiar și acolo unde nu era nicidecum intrinsec bună. Drept urmare, pedagogii implicați în educația feminină au urmărit să le ofere fetelor de care se ocupau același fel de cunoștințe „inutile” ca și băieților din aceeași clasă și s-au împotrivit cu înverșunare ideii ca o anume parte a educației feminine să constea în instruirea tehnică pentru rolul de mamă. Aceste curente divergente fac ca tendința pe care o analizez să fie sub anumite

* London: George Allen and Unwin Ltd. (Toate notele de subsol marcate cu asterisc îi aparțin autorului.)

aspecte mai puțin precisă când e vorba despre femei, deși declinul idealului de „doamnă distinsă“ constituie unul dintre cele mai notabile exemple ale acestei tendințe. Pentru a evita amestecul problemei pe care o discut cu altele, mă voi limita pentru moment la educația masculină.

De întrebarea următoare depind, în parte, multe controverse diferite, iar ele toate dau naștere la alte interogații: Trebuie băieții să studieze în principal materiile clasice, sau în principal știința? Printre alte considerații invocate, figurează și aceea că studiul materiilor clasice e ornamental, pe când știința este utilă. Trebuie educația să devină cât mai repede cu putință instruire tehnică într-o meserie sau profesie? Și aici este relevantă, deși nu decisivă, opoziția dintre util și ornamental. Trebuie învățați copiii să formuleze corect și să aibă maniere frumoase, sau acestea nu sunt decât niște relicve ale aristocratismului? Este aprecierea artei ceva ce are valoare nu doar la un artist? Trebuie ortografia să fie fonetică, sau nu? Toate aceste chestiuni și multe altele sunt discutate, în parte, în termenii controversei dintre util și ornamental.

Cred totuși că toată această controversă nu are un fond real. De îndată ce termenii săi sunt definiți cu grijă, ea se volatilizează. Dacă dăm lui „util“ o accepțiune largă, iar lui „ornamental“ una restrânsă, are câștig de cauză una din poziții, pe când, dacă dăm celor doi termeni interpretări contrare, câștigătoare va fi cealaltă poziție. În sensul cel mai larg și mai corect al cuvântului, o activitate este „utilă“ dacă dă rezultate bune. Iar aceste rezultate trebuie să fie „bune“ într-un alt sens decât cel de simplă utilitate, altminteri nu vom avea o adevărată definiție. Nu putem spune că o activitate este utilă dacă are rezultate utile. Esența a